

Mauno Koivisto talouspolitiikan näkijänä ja tekijänä

Jukka Pekkarinen

Keskityn tässä kirjoituksessa Mauno Koiviston rooliin lähinnä valuuttakurssipolitiikan toteuttajana, päätösten tukijana ja ulkopuolisena huomioitsijana. Ensiksi käsittelen syksyn 1967 devalvaatiota, sen jälkiboitoa ja siitä saatujen kokemusten vaikutusta Koiviston myöhempiin valuuttakurssipoliittisiin linjauksiin. Tämän jälkeen kuvaan Koiviston päätymistä sekä devalvaation että revalvaation suuntaan joustavan valuuttakurssipolitiikan kannattajaksi. Huomioin myös, miten kansainvälisen raha- ja valuuttajärjestelmän muutos kohti vapaita pääomanliikkeitä ja kelluvia valuuttakursseja vaikutti hänen ajatteluunsa.

Tapio Bergholmin (2020) Koivisto-elämäkerran ensimmäinen osa osoittaa, miten monesta lähteestä nuori Mauno Koivisto keräsi vaikutteita oman ajattelunsa tukipuiksi. Hän perehtyi marxilaiseen teoriaan ja ammensi vaikutteita sosialidemokratian eri aatevirtauksista – kotimaisen keskustelun ohella pohjoismaisesta, etenkin ruotsalaisesta perinteestä. Varhaisen Britannian-matkan myötä Koivisto kiinnostui hajautusta ja itsehallinnollisuutta korostavasta kiltasosialismista, jonka keskeisen teoreetikko oli *Fabian Societyn* piirissä vaikuttanut C.D.H. Cole. Carl Jungilta Koivisto omaksui läpi elämänsä säilyttämänsä näkemyksen valoisaan

tulevaisuuteen kohdistuvat luottamuksen tärkeydestä aloitteellisen toiminnan perustana.

Koivisto oli koko ikänsä kiinnostunut tieteenfilosofiasta ja metodologiasta. Hän omaksui vaikutteita analyttisestä filosofiasta ja teorioiden empiiristä testattavuutta korostavasta loogisesta empirismistä. Tutkijaksi Koivisto kouluttautui työelämän sosiologian parissa. Vaikka hän ei opiskellutkaan taloustiedettä yliopistossa, alkoi hän jo varhain tutustua taloustieteellisiin kysymyksiin ja alan tutkijoihin. Tärkeä varhainen keskustelukumppani hänelle oli työmarkkinoita ja palkanmuodostusta tutkinut Timo Helelä.

VTJ Jukka Pekkarinen (jukka.pekkariinen@outlook.com) on eläkkeellä oleva tutkija, joka on viimeksi toiminut Jyväskylän yliopiston työelämäprofessorina. Kirjoitus perustuu YPSY:n Mauno Koivisto-seminaarissa 25.11.2021 pidettyyn esitelmään. Kirjoittaja kiittää Kustaa Hulkkoa hyödyllisistä kommentista.

Muutettuaan vuonna 1958 Helsinkiin Työväen Säästöpankin toimitusjohtajaksi Koivisto liittyi, Suomen Pankkiin siirtyneen Helelän välityksellä, mukaan nuorten ekonomistien ns. O-ryhmään (ks. Suvanto ja Vesikansa 2002).¹ Tutkimustietoa hyödyntävää talouspolitiikkaa peräänkuuluttanut ryhmä nojasi samaan loogisen empirismin perinteeseen, johon Koivisto oli jo aiemmin tutustunut.

Koiviston arvostuksesta tässä välistä nokkavienkin nuorten ekonomistien piirissä kielii se, että juuri hän esitti väitöstilaisuudessa ensimmäisen yleisökysymyksen Raimo Ilaskiven väitöskirjatyöstä, jota O-ryhmä oli keskuudessaan jo käsitellyt. Tapaus herätti huomiota. Tällainen väitöskirjan yleisö-opponointihan on akateemisessa perinteessä yhä harvinainen. Oman mausteensa kiistaan toi se, että arvostelu kohdistui Ilaskiven ohella epäsuorasti tilaisuuden kustokseen ja tutkimuksen ohjaajaan, professori Matti Leppoon. Taustalla oli lähinnä taloustutkimuksen metodeja koskeva kiista, joka oli osa suomalaisessa taloustieteessä 1950-luvulla käynnistynyttä menetelmällistä uudistumista.

O-ryhmän jäsenet nostivat esiin myös taloudellista kasvua ja vakautta edistäviä talouspoliittisia ja institutionaalisia uudistuksia. Koiviston välityksellä ryhmän jäsenet laativat 1950-luvun lopulla Kärjekäs-nimimerkillä kymmeniä kolumneja Suomen Sosialidemokraattilehteen. Tällainen 1950-luvun poliittisesti rauhattomissa ja riitaisissa oloissa rakennettu optimistinen, rationaalisuuteen ja edistyksen mahdollisuuteen nojaava perusnäkemys loi osaltaan

¹ Tähän Suomen Pankin taloudellista tutkimuslaitosta työssijanaan pitäneeseen keskustelupiiriin kuuluivat Helelän ohella Lauri Korpelainen, Erkki Laatto, Jaakko Lassila, Jussi Linnamo, Olavi E. Niitamo, Jouko Paunio, Jaakko Railo ja Pentti Viita.

Mauno Koiviston talouspoliittisen valtiomiestyön pohjaa.

Koivistolle leimallinen piirre on, että päättäjänä hän pysyttäytyi talouspolitiikan eri päätöksentekokelelmille säädetyin toimivallan rajoissa. Hallitus päätti finanssipolitiikasta ja – omin päätöksin säädeltävän valuuttakurssin oloissa – hyväksyi tai hylkäsi Suomen Pankin esityksen markan ulkoisen arvon muuttamisesta. Raha-politiikka kuului Suomen Pankin päätäntävaltaan. Presidentti nimitti hallituksen ja keskuspankin johdon ja tuki näiden toimintaa ja päätöksiä. Koivisto joutui esimerkiksi presidentin roolissa antamaan tukensa sellaisille päätöksille, joita hän ei pitänyt oman kantansa mukaisina. Nämä toimivaltasuhteet on unohdettu niissä monissa aikalaiskommenteissa tai myöhemmissä arvioissa, joissa toimivaltansa rajoihin sidottu Koivisto on joutunut syytetyksi sellaisista virheellisistä pidetyistä päätöksistä kuin 1980-luvun lopun kovan rahan politiikasta.²

1. Uudistuksiin valmistautuminen

Suomen talous toipui toisen maailmansodan aiheuttamista menetyksistä nopeasti. Tuotanto saavutti sotaa edeltäneen tason jo 1940-luvun lopulla. 1950- ja 1960-luvuilla keskimääräinen vuotuinen kasvu, 4½ prosenttia, oli hyvää eurooppalaista tasoa. Mutta kasvu oli epävakaa. Metsäteollisuusvaltaisen viennin rakenne oli yksipuolinen ja suhdanneherkkä. Suuri osa

² Tuoreen esimerkin tällaisesta perusteettomasta syytöksestä tarjoaa Björn Wabroos nimetessään Koiviston Rolf Kullbergin suojelijaksi alkukesän 1991 ecu-kytkennän ybeydessä (Wabroos 2021, 341). Hän jättää huomiotta, että joustavan valuuttakurssipolitiikan kannalla ollut Koivisto tuki Abon ajamaa devalvaatiota, jota Kullberg vastusti ja uhkasi devalvaation toteutuessa erota.

väestöä eli vielä alkutuotannon varassa. Työmarkkinasuhteet olivat riitaiset. Talous oli inflaatioherkkä. Hyvinvointivaltion rakenteet olivat vielä heiveröiset.

O-ryhmä ja muu uudistuvan talous- ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kärki valmisti maaperää niille sosiaalisille ja taloudellisille uudistuksille, jotka vahvistivat maan taloudellista perustaa sekä uudistivat sitä pohjoismaisen hyvinvointivaltion suuntaan. 1950-luvulla huomio keskittyi taloudellisen kasvun vahvistamiseen, teollistamiseen ja tuotantorakenteen monipuolistamiseen. Nuoren tutkijapolven mielenkiinto alkoi suuntautua myös taloudelliseen suunnitteluun, työmarkkinoiden sopimusjärjestelmään ja tulopolitiikkaan. Sotien välisen ajan perua olevan, hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen välisenä keskusteluelimenä toimineen Talousneuvoston työtä uudistettiin. Sille perustettiin vuonna 1966 vakinainen sihteeristö, josta tuli seuraavan vuosikymmenen vaihteessa Taloudellinen suunnittelukeskus, nykyisen VATTin edeltäjä (Leppänen 2009, 78).

Koivisto osallistui näiden talous- ja sosiaalipoliittisten uudistusten pohjustustyöhön. Hän valmisti myös maaperää sille poliittiselle liennytykselle, joka johti vuoden 1966 kansanrintamahallitukseen. Kun Koivisto nousi tämän Rafael Paasion johtaman hallituksen valtiovarainministeriksi, tuli näkijästä tekijä.

Uuden hallituksen alkukautta varjostivat laskusuhdanne ja suuri vaihtotaseen alijäämä. Suomi turvautui vuoden 1967 alussa IMF:n tukiluottoon ja sitoutui sen ehtoihin kuuluvaan talouspolitiikan kiristämiseen. Monien puheissa pyörivä devalvaatiovaatimus torjuttiin sekä Koiviston että Suomen Pankin pääjohtajan Klaus Wariksen julkisissa lausumissa.

Lokakuun puolivälissä toteutettiin yhtä kaikki markan devalvaatio, joka korotti dollarin

kurssia yli 30 prosenttia. Devalvaatio oli ollut esillä Koiviston ja Wariksen välisissä kahdenkeskisissä, luottamuksellisissa keskusteluissa jo talvesta 1967 lähtien, aluksi ”tunnuskuvien kautta” mutta keväällä jo konkreettisemmin (Koivisto 1977, 100). Kesällä alkanut devalvaation valmistelu oli pysynyt vain hallituksen ja keskuspankin suppean johto- ja asiantuntijapiirin tiedossa.

Ostovoimapariteettivertailujen valossa ylimitoitettua devalvaatiota perusteltiin rakennepoliittisin näkökohdin. Koivisto ja etenkin Waris pitivät kilpailukyvyyn roimaa parantamista tarpeellisena viennin monipuolistamiseksi. Puhuttiin ”uusviennin” nostamisesta ulkomaankaupan toiseksi tukijalaksi perinteisen metsäteollisuuden ohella. Metsäteollisuudelle säilytettiin vuoden kestävät vientimaksut. Tuontitulleja purettiin.

Devalvaatioratkaisu käynnisti Suomessa keskitetyn tulopolitiikan kauden. Tulopolitiikkaa oli pohjustettu talousneuvostossa jo aiemmin. Timo Helelä ja Jouko Paunio olivat laatineet neuvostolle aihepiiristä asiantuntijaraportin, jonka esitysten valmistelu annettiin tulopoliittisen selvitystoimikunnan tehtäväksi. Talousneuvosto hyväksyi linjaukset talvella 1967. Keväällä 1968 hallitus ja työmarkkinajärjestöt hyväksyivät Keijo Liinamaan johdolla neuvotelun tulopoliittisen sopimuksen. Tätä seurasi syksyllä 1969 toinen, niin ikään Liinamaan johdolla neuvoteltu keskitetty sopimus.

Uuden vuosikymmenen alettua dollarisidonnainen, kiinteiden valuuttakurssien Bretton Woodsin järjestelmä mureni. Länsi-Saksa ja Hollanti päästivät keväällä 1971 valuuttansa kellumaan. Saksan marka ja guldeni vahvistuivat suhteessa dollariin. Yhdysvaltojen vaihtotasealijäämän ja kiihtyvän inflaation käynnistämä pako dollarista kiihtyi. Presidentti Nixon

ilmoitti saman vuoden elokuussa Yhdysvaltojen keskuspankin lopettavan dollareiden lunastamisen kullalla. Bretton Woodsin järjestelmään ei ollut enää paluuta. Alkoi monipolvinen kehitys kohti kelluvia kursseja.

2. Suomen markka ristiaallokossa

Markan asemoinnista suhteessa myllerryksessä olevaan kansainväliseen rahajärjestelmään tuli Suomen Pankille ja hallitukselle pitkäaikainen ongelma. Koiviston näkemys markan ulkoisen arvon säätelystä kehittyi valuuttaympäristön muutosten myötä. Pysyvänä piirteenä hänen ajatteluaan leimasi pyrkimys valuuttakurssipoliittisen pelivaran säilyttämiseen ja sitä kaventavien sitoumusten välttämiseen.

Vaikka monet eurooppalaiset valuutat vahvistuivat alkuvuonna 1971 suhteessa dollariin, säilyi Suomessa voimassa olevan lain mukainen kiinteä dollarikurssi.³ Näin markan keskimääräinen ulkoinen arvo heikkeni. Vuoden lopulla johtavat teollisuusmaat määrittivät ns. Smithsonian-sopimuksessa valuutoilleen uudet, dollariin nähden vahvistuneet keskuskurssit ja niiden vaihteluvälit. Myös muut Pohjoismaat asettivat valuutoilleen dollariin nähden revalvoituneet keskuskurssit. Suomen Pankin pääjohtaja Koivisto kannatti muiden Pohjoismaiden seuraamista. Mutta johtokunnan enemmistön kannan mukaisesti pankki esitti hallitukselle markan keskuskurssin aset-

tamista joulukuun valuuttakurssien keskimääräiselle tasolle. Tämä merkitsi yhdessä aieman kurssikehityksen kanssa sitä, että vuonna 1971 markka heikkeni kevään tasostaan keskimäärin noin kuusi prosenttia.⁴

Heikentyvä markka kiihdytti inflaatiota, joka oli alkanut nopeutua jo edellisen vuoden lopulla ns. UKK-sopimuksen kaksinumeroisten palkankorotusprosenttien myötä. Inflaatiopaineet kasvoivat seuraavina vuosina entisestään. Kansainvälisessä noususuhdanteessa vientihinnat kohosivat nopeasti, samoin kotimainen kysyntä.

Harjoitettua valuuttakurssipolitiikkaa arvosteltiin. Vesilasin läikyntää kovemman myrskyn nostatti Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen johtoon siirtyneen Pekka Korpisen yhdessä kollegansa Seppo Kykkäsen kanssa esittämä kritiikki (Korpinen ja Kykkänen 1974). He sälyttivät syyn Suomen kroonisesti korkeasta inflaatiosta Suomen Pankin ajaman valuuttakurssipolitiikan harteille.

Suomen Pankissa oli kyllä vuoden 1973 aikana keskusteltu revalvaatiosta keinona purkaa ulkoisia inflaatiopaineita. Siellä oli myös valmisteltu revalvaatiopäätöstä. Koivisto nosti revalvaation esiin myös julkisuudessa. Vuoden lopussa alkanut öljykriisi ja talousnäkymien sumentuminen veivät tältä hankkeelta pohjan.

Suomessa korkeasuhdanne vielä jatkui. Inflaatio oli teollisuusmaiden nopeimpia. Ulkomaankaupan alijäämä paisui. Vuoden 1975 loppua kohden aikana tapahtui äkkikäänne. Supistuva viennin ja yhä kasvavan tuonnin epäsuhta kärjisti vaihtotaseen alijäämää. Suomi oli sitoutunut supistamaan vaihtotaseen alijäämää jo saman vuoden keväällä IMF:n kanssa sovitus-

³ Pekka Korpinen ja Kari Puumanen ehdottivat elokuussa Suomen Pankin sisäisessä muistiossa markan sitomista pelkään dollarin sijasta kaikkien tärkeimpien kilpailijamaiden ulkomaankauppaosuuksien painotettuun valuuttoihin. Tämä ehdotus toteutettiin myöhemmin, mutta vasta muutama vuosi kuluttua.

⁴ Vuoden 1971 valuuttakurssipäätöksistä ks. tarkemmin Kuusterä ja Tarkka (2012, 384–391).

sa ohjelmassa (Koivisto 1978, 166–169). Tämän mukaisesti Suomen Pankki kiristi rahapolitiikkaa pääoman tuontia rajoittamalla ja pankkien keskuspankkiluoton ehtoja kiristämällä.

Talous vaipui syvään taantumaan. Presidentti Kekkonen korosti profiiliaan kutsumalla jo taantumien alkuvaihetta kansalliseksi hätätilaksi. Syksyn 1975 vaalien jälkeen hän runnoi kasaan uuden hallituksen ja asetti tämän tehtäväksi työttömyyden alentamisen – tarvittaessa vaikka napit vastakkain Suomen Pankin kanssa. Martti Miettusen johtaman hätätilahallituksen saavutukset jäivät vähäisiksi.

Koivisto joutui talvella 1977 kiistaan O-ryhmän aikaisen kumppaninsa professori Jouko Paunio (Paunio 1977, Koivisto 1977). Paunio arvosteli pääjohtajaa värikkäin sanankääntein kansakunnan perusteettomasta kurittamisesta ja katumusharjoituksiin alistamisesta. Koivisto oli Paunio esittämän kritiikin suhteen vaikeassa välikädessä, hän kun oli, kuten kohta oli käyvä ilmi, Paunio kanssa paljolti samalla kannalla ennen pitkää tehtävän devalvaation välttämättömyydestä.

Inflaation hidastuttua vuoden 1977 kuluessa toteutettiin Suomessa 6 prosentin devalvaatio muiden pohjoismaiden vanavedessä keväällä 1977. Kun Ruotsi toteutti syksyllä uuden, 10 prosentin devalvaation, päädyttiin Suomessa pienempään, 3 prosentin devalvaatioon.

Syksyn alhainen devalvaatioprosentti heijasti hallituksen devalvaation vastaista kantaa. Keväällä aloittaneen pääministeri Sorsan hallituksen ja Suomen Pankin välit olivat jännitteiset. Hallitus tähtäsi hintakilpailukyvyyn parantamiseen lähinnä välillisten työvoimakustannusten alentamisen ja palkkamaltin keinoin. Devalvaation se sitä vastoin pelkäsi vaarantavan tulopoliittisen sovun. Koivisto taas piti valuuttakurssipolitiikkaa finanssipolitiikkaa jousa-

vampana ja ulkoista tasapainoa nopeammin vahvistavana elvytyskeinona.

Hallituksen ja Suomen Pankin välit kiristyivät talvella 1978. Kun Norja devalvoi, joutui hallitus äänestämään Suomen Pankin tekemästä, pankkivaltuuston äänestäen hyväksymästä devalvaatioesityksestä. Esitystä vastustaneiden Sorsan ja valtiovarainministeri Paavelan jäätyä hallituksessa vähemmistöön pyysi Sorsa hallituksensa eroa. Kohta aloitti Sorsan uusi, kokoonpanoltaan vain vähän muuttunut hallitus. Poliittikkajännitteet lievenivät. Suomen Pankki alensi korkokantaa ja vahvisti markkaa valuuttaputupken sisällä. Vastaisen varalta Koivisto nosti esiin myös revalvaation mahdollisuuden.

Koiviston molempiin suuntiin joustavaa valuuttakurssipolitiikkaa puoltava näkemys oli 1970-luvun myötä vakiintunut. Valuuttakurssipolitiikasta tehtiin etenkin Suomen Pankissa 1970-luvun lopulla paljon tutkimusta. Koivisto seurasi tähän liittyvää keskustelua. Hän sai tästä vahvistusta omalle näkemykselleen.⁵

3. Valuuttakurssipolitiikka jäykistyy kovan markan linjaksi

Samalla kun Suomessa keskusteltiin joustavamman valuuttakurssipolitiikan tarpeesta, tähdättiin Euroopassa EEC-maiden keskinäisten valuuttakurssien kiinnittämiseen. Vuosikymmenen vaihteessa käynnistyi EMS-järjestelmä, joka sitoi jäsenmaiden valuutat laskennalliseen valuuttayksikköön ECUun. Suomi pysyi näistä eurooppalaisista rahataloudellisista integraatiohankkeista 1990-luvun alkuun saakka sivussa.

⁵ Koivisto on jäsenellyt valuuttakurssipoliittista näkemystään mielenkiintoisella tavalla Mika Tiivolan julkikirjaan laatimassaan artikkelissa (Koivisto 1982).

Keskustelu omasta valuuttakurssipolitiikasta sen sijaan jatkui. Valuuttakurssipäätökset vain osoittautuivat entistä vaikeammiksi.

Koivisto osallistui valuuttakurssipolitiikan päätöksentekoon kahdessa eri roolissa, aluksi keväästä 1979 kevääseen 1982 pääministerinä ja tämän jälkeen vuoteen 1994 saakka presidentin roolissa talouspolitiikan seuraajana ja hallituksen päätösten tukijana. Valuuttakurssiin liittyvä kolminapainen päätöksentekoketju – Suomen Pankin johtokunta, pankkivaltuusmiehet ja hallitus – oli yhä kitkainen, kun eri vaiheen päätöselimet olivat sekä keskenään että sisäisesti usein erimielisiä.

Inflaation kiihtyessä 1970-luvun lopulla alkoi uusi pääministeri ajaa kesällä 1979 ensi töikseen revalvaatiota. Päätös venyi hallituksen sisäisen eripurun ja keskuspankin passiivisuuden takia. Suomen Pankin syksyllä tekemään esitykseen liittyi valuuttakurssille asetetun vaihteluvälin, ns. valuuttaputken, keskuskurssin pienen alentamisen ohella sen vaihteluvälin laajentaminen. Keskuspankille jäi näin mahdollisuus mitätöidä revalvaatio antamalla markan heikentyä aiempaa laajemman putken sisällä.

Devalvaation vuoro tuli Ruotsin vanavedessä syksyllä 1982. Vaikka valuutan heikkeneminen jäi Suomen osalta Ruotsia pienemmäksi, kohosivat muiden valuuttojen kuin kruunun kurssit meillä yli 10 prosenttia. Valuuttaputkea ei tämän jälkeen enää siirretty ennen kevään 1989 neljän prosentin revalvaatiota.⁶

Valuuttakurssipolitiikasta käyty keskustelu jakautui nyt aiempaa selvemmin kolmeen leiriin. Hallitus ja Suomen Pankki edustivat kantaa, jonka mukaan markan kiinteä, uskottava

kurssi tarjoaa alhaisen inflaation ankkurin, rauhoittaa spekulatiiviset pääomanliikkeet sekä edistää talouden rakennemuutosta. Toinen, lähinnä 1980-luvun loppupuolen keskustaopposition ja elinkeinoelämän edustama kanta piti kiinteän valuuttakurssin politiikkaa sinänsä perusteltuna. Mutta tämä kanta sisälsi vaatimuksen kertaluonteisesta devalvaatiosta, joka lieventäisi vuosikymmenen puolivälin suhdannenotkahduksen ja öljyn halpenemisen aiheuttamien idänkaupan vaikeuksien vaikutuksia. Kiinteän valuuttakurssin kannattajat jakautuivat siten kovan ja pehmeän markan kannattajiin. Näiden kahden leirin vastakkaisuus kärjistyi kevään 1989 revalvaatiosta käydyssä keskustelussa.

Kolmas, monien tutkijoiden ja asiantuntijoiden edustama kanta piti elossa 1970-luvun joustavan valuuttakurssipolitiikan periaatetta. Se tarkasteli valuuttakurssia talouspolitiikan välineenä, jota voitiin raha- ja finanssipolitiikan tavoin säädellä pitkälti eri päätöksin. Nähtiin kyllä, että 1980-luvun mittaan toteutettu ulkomaisten pääomanliikkeiden vapauttaminen vahvisti rahapolitiikan ja valuuttakurssin keskinäistä riippuvuutta. Tämän kehityksen päätepiste, kelpuva valuuttakurssi, jäi silti keskustelussa vähälle huomiolle. Sitä pidettiin ainakin 1980-luvun oloissa epärealistisena ja epävakautta aiheuttavana vaihtoehtona.⁷

1980-luvun talouspolitiikka ei kyennyt hallitsemaan tasapainotonta kehitystä, joka kärjistyi 1990-luvun alun kriisiin. Vapautuneiden pääomanliikkeiden ja kiinteän valuuttakurssin

⁶ Putken sisällä Suomen Pankki kohotti markan ulkoista arvoa noin prosentin keväällä 1984 ja heikensi sitä noin 1½ prosenttia keväällä 1986.

⁷ Suomen Pankin tutkijoiden sisäisissä muistioissa kullusta käsiteltiin jonkin verran lähinnä juuri tästä näkökulmasta. Kellutukseen siirtymistä esitti vain Urho Lempinen. Johtokunnalle läbättämässään muistiossa hän motivoi ehdotustaan devalvaatio-odotusten väimentamisella ja korkotason alentamisella (Hulkeko ja Pöysä 1998, 228 – 230).

yhdistelmä lisäsi pääoman maahantuontia ja vähensi rahapolitiikan tehoa. Finanssipolitiikasta ei liioin ollut talouden ylikuumenemisen hillit-sijäksi. Tulopolitiikan ote ei pitänyt. Kotimainen kysyntä kasvoi, inflaatio kiihtyi ja vaihtotaseen alijäämä paisui.

Presidentin roolissa Koivisto seurasi kehitystä huolestuneena. Hän pysyi aiemmassa näkemyksessään, korosti joustavan valuuttakurssi-politiikan merkitystä ja pohti tämän eri toteut-tamistapoja. Varhainen, tuntuva revalvaatio oli-si hänen mielestään voinut hillitä pääoman maa-hantuontia, kiristää rahoitusmarkkinoita ja hil-litä inflaatiota.⁸ Mutta valuuttakurssiratkaisut myöhästivät. Valuuttaputkea levennettiin ala-päästä syksyllä 1988 ja markka revalvoitiin 4 % keväällä 1989. Tätä myöhästymistä Koivisto on harmitellut.⁹

Muuttuneessa tilanteessa, talouden lasku-kierteen syventyessä, Koivisto ilmoitti uudelle pääministerille Esko Aholle 3.6.1991 olevansa hallituksen kannalla siinä, että ecu-kytkennän yhteydessä markan ulkoinen arvo alennettaisiin

syksyn 1989 revalvaatiota edeltäneelle tasolle.¹⁰ Kun Suomen Pankki vastusti tätä ja pääjohtaja Rolf Kullberg uhkasi devalvaation tapauksessa erota, ecu-kytkentä toteutettiin markan ulkois-ta arvoa muuttamatta.

Vuosikymmenen loppua kohden Koivisto näyttää tehneen entistä pidemmälle menevät johtopäätökset vapaiden pääomanliikkeiden seurauksista itsenäisen raha- ja valuuttakurssi-politiikan mahdollisuudelle. Kun Kullberg ilmoitti maaliskuussa 1989 markan 4 prosentin revalvoimisesta ja valuuttaputken alarajan las-kemisesta, kommentoi Koivisto: ”En vastusta. Tämä on ehkä tie kokonaan liukuvien kurssien järjestelmään” (Koivisto 1994, 300). Hän otti näin etäisyyttä aiempaan joustavan, mutta diskreetein päätöksin toteutettavan valuutta-kurssipolitiikan ajatukseen.

Vapautuneiden pääomanliikkeiden ja EU:n rahataloudellisen integraation oloissa oli 1990-luvun tullen tarjolla periaatteessa kaksi raha- ja valuuttakurssipoliittista vaihtoehtoa. Näistä toinen olisi ollut joustavat valuuttakurs-sit ja oman, itsenäisen keskuspankin harjoitta-ma rahapolitiikka. Oman valuuttansa säilyttä-neet maat päätyivät aikaa myöten tähän vaihto-ehtoon. Toinen, Euroopan rahaintegraation tiivistymisen myötä esille noussut vaihtoehto oli yhteinen, kelluva eurooppalainen valuutta ja yh-teinen, rahapolitiikassaan itsenäinen keskus-pankki. Tämä kansallisesta rahapolitiikasta luopumista merkitsevä vaihtoehto konkretisoitui

⁸ *Taustalla on ajatus, että pitkän ajan tasapainon yli am-puva revalvaatio aiheuttaisi devalvaatio-odotuksia ja johtai-si pääomapakoon ja rahamarkkinoiden kiristymiseen. Täl-laista ”jojo-malliksi” ristittyä ratkaisua oli syksyllä 1988 ehdottanut Pekka Korpinen (Hulikko ja Pöysä 1998, 225–226). Koivisto viittasi samaan ideaan useassakin yhteydessä.*

⁹ *”Vain aikainen ja tuntuva revalvaatio olisi auttanut; nyt on vain loputonta keskustelua siitä, mikä kaiken aikaa veti lisää rhabaa maahan... Oma passiivisuuteni tässä asiassa on mieltäni kalvanut” (Koivisto 1994, 311).*

¹⁰ *Suomen markka kytkettiin Euroopan talousyhteisön va-luuttayksikköön ECUun 7.6.1991 luottamuksen vahvistamiseksi. Tällöin markan valuuttakurssin laissa määriteltynä kiintopisteinä aiemmin toiminut ulkomaankauppainoi-nen valuuttakurssi-indeksi korvattiin ECU-yksikön mukai-sella indeksillä.*

talvella 1992 hyväksytyyn Maastrichtin sopimukseen sisältyvänä talous- ja rahaliittona.

Miten Koivisto, joka 1980-luvun lopulla näki kehityksen kulkevan kohti kelluvaa markkaa, suhtautui tähän rahataloudellisen integraation vaihtoehtoon? Yhden, epäsuoran vihjeen Koiviston kannasta antaa hänen keskustelunsa KHO:n presidentti Pekka Hallbergin kanssa. Siinä Koivisto toteaa: ”On ollut puhetta, että Euroopassa keskuspankkijärjestelmillä pitäisi olla oma autonomiansa. Minusta on välttämätöntä – se edesauttaisi ehkä ... meidän systeemiemme kehittämistä – tinkiä omasta kansallisesta päätäntävällästä, jos päätösvalta menee elimille, joilla on autonomia ja joissa resursseja ei jaeta vain poliittisin perustein. Kansallisesta päätösvaltasta tinkiminen on välttämätöntä koko Euroopan integraatioajatuksen toteutumisenkin kannalta” (Koivisto 1994, 390–91). EU-integraatiossa oli Koiviston mielestä siis kysymys rahapoliittista autonomiaa suuremmista asioista.

Suoremmin, mutta yhä yleisellä tasolla, Koivisto arvioi talous- ja rahaliiton jäsenyyteen liittyviä taloudellisia kysymyksiä Bruggessa lokakuussa 1992 pitämässään linjapuheessa. Siinä hän palautti mieliin Suomen talouden epävakauden ja 1990-luvun alun aikaisen markan jyrkän heikkenemisen, jota hän piti ongelmallisena sekä Suomen ulkoisten taloussuhteiden että kotimaisen vakauden kannalta. Hän päätteli Suomen kaltaisen pienen ja avoimen talouden tarvitsevan suuria talouksia kipeämmin Maastrichtin sopimuksessa hahmoteltua talous- ja rahaliittoa (ks. Oksanen 2017).

4. Lopuksi: Suomi Koiviston aikaan ja nyt

Presidentti Mauno Koivistoa on pidetty 1990-luvun lamaan johtaneen ”kovan rahan politiikan” takuumiehenä. Kun ottaa huomioon hänen edellä kuvatun, joustavaa valuuttakurssipolitiikkaa korostavan näkemyksensä samoin kuin hänen presidenttinä omaksumansa presidentin roolin hallituksen talouspolitiikan tukijana, ei tämä tulkinta ole perusteltu. Näin ovat myös talouspolitiikan historian tutkijat todenneet.¹¹

Koivisto ylipäänsä kaihtoi sitoutumista ehdottomasti kiinteän valuuttakurssin kaltaisiin talouspoliittisiin sääntöihin. Hänelle keskeistä oli päämäärä, maan taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen tukeminen ja kunniallinen selviäminen vaihtelevissa ulkoisissa olosuhteissa. Hän pyrki näkemään edessä olevat ongelmat ennalta, mutta oli samalla tilanteen mukaan joustava ongelmien ratkaisukeinojen suhteen.

Yksi piirre Koiviston tavassa käsitellä talouspoliittisia ongelmia on merkille pantava. Jo opiskeluaikoinaan hän oli tottunut jäsentelemään käsittelemänsä ongelman taseidentiteettien ja laskutikun avulla. Myöhemmin Koivisto sovelsi samaa menetelmää talouspoliittisiin kysymyksiin. Hän mieltä kansantalouden tilinpidon taseisiin. Huoltotase ja vaihtotase kotimaisen säästämisen ja investointien välisen epätasapainon osoittimena olivat käden ulottuvilla hänen työpöydällään, samoin kuin Suomen Pankin nettotase pankkien luotonantoon vaikuttavien tekijöiden jäsentelykeinona. Näiden taseidentiteettien avulla Koivisto tottui käyttä-

¹¹ Esimerkiksi Antti Kuusterä on kumonnut tämän käsityksen Suomen Pankin ja Taloustieteellisen yhdistyksen järjestämässä Mauno Koivisto -seminaarissa 17.11.2017.

mään, sanotaan vaikka, ”teleologista” menetelmää. Hän vertaili vaihtoehtoisia tapoja säädellä talouden tulo-, meno- ja rahoitusvirtoja tietyn tavoitteen, kuten vaihtotaseen tasapainon, saavuttamiseksi.¹² Lähtökohtana tuli Koiviston mielestä – nuoruutensa aikaisen selviytymisoptimismia heijastaen – olla oletus, että selviytymismahdollisuus on olemassa. Muussa tapauksessa ongelman jauhaminen on turhaa: ”Pirua ei maalata seinälle, jos sille ei mitään mahdeta, tai ei ole toimintavalmiuksia” (Koivisto 1994, 292).

Koiviston ajan Suomessa ”piruna seinällä” oli vaihtotaseen alijäämä. Tämän ongelman hallinta oli keskeistä myös Koiviston talouspoliittisissa linjanvedoissa. Nyt tilanne on toinen. Suomen vaihtotase on ollut tasapainossa. Piruksi seinälle on sen sijaan noussut sisäinen tase-epätasapaino: julkisen talouden suuri, väestön ikääntymisen myötä kasvussa oleva rakenteellinen alijäämä. Pitkän päälle julkisen velan bkt-osuuden jatkuva kasvu johtaa julkisen lainanoton jyrkkään kallistumiseen.

Tämän julkisen talouden kestävyysongelman ovat 2000-luvun hallitukset tunnistaneeet talouspolitiikan keskeiseksi ongelmaksi. Peräkkäiset hallitukset ovat laatineet ohjelmia sen ratkaisemiseksi. Mutta suunnitelmat ovat jääneet toteuttamatta. Tavoitteesta on oltu yhtä mieltä, keinoista ei. Uusi hallitus on purkanut tai jättänyt jatkamatta edeltäjältään kesken jääneitä toimia ja suunnitellut uusia, jotka vuorostaan ovat jääneet kesken seuraavan hallituksen

mitätöitäviksi. Kestävyysongelmaa on jauhettu jo pari vuosikymmentä.

Tällainen pallottelu syö politiikan uskottavuutta. Syystä moni tivaa, miksi poliittinen järjestelmämme ei kykene kokoamaan voimia yhteen tämän kaikkien tunnustaman, hyvinvointivaltion turvaamisen kannalta keskeisen ongelman ratkaisemiseksi. Koiviston aikojen päätöksentekijät tarttuivat toimiin, joihin verrattuna nykyinen sopeutustarve on maltillinen. Julkisen talouden kestävyuden palauttaminen on sitä paitsi mahdollista jaksottaa pitkälle ajalle suurelta osin rakenteellisin, työn ja pääoman tarjontaa sekä julkisen palvelujärjestelmän tuottavuutta parantavin toimin. On korkea aika pyyhkiä kestävyysvajepiru pois seinältä. □

¹² Turun yliopistossa syksyllä 1977 pitämässään esitelmässä hän eritteli, miten vaihtotaseen alijäämää voidaan supistaa eri tavoin: kotimaista kysyntää, ja sen myötä tuontia, supistamalla tai lisäämällä vientiä paremman kustannuskilpailukyvyyn turvin (Koivisto 1978, 242–46). Samaa ajatusta hän avaa muistelmissaan (Koivisto 1994, 401).

Kirjallisuus

- Bergholm, T. (2020), *Kiihkeä Koivisto, Nuoruus, sota, onni 1923–1959*, Otava, Helsinki
- Hulkko, K. ja Pöysä, J. (1998), *Vakaa markka*, Atena Kustannus, Juva.
- Koivisto, M. (1977a): ”Entä talouden paineet?”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 73: 184–186.
- Koivisto, M. (1977b), *Liikkeen suunta*, Kirjayhtymä, Helsinki.
- Koivisto, M. (1978), *Väärää politiikkaa*, Kirjayhtymä, Helsinki
- Koivisto, M. (1982), ”1970-luvun valuuttakurssipolitiikka valinkauhassa”, teoksessa Kosonen, Kalevi (toim.), *Pankkitoiminta ja talouspolitiikka, Mika Tiivola 60 vuotta*, Suomen Yhdyspankki, Helsinki: 6–19.
- Koivisto, M: *Kaksi kautta I, Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*, Kirjayhtymä, Helsinki.
- Korpinen, P. ja Kykkänen (1974), ”Suomen Pankin valuuttakurssipolitiikka 1945–1973”, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, *Katsaus* 3: 22–37.
- Kuusterä, A. ja Tarkka J. (2012), *Suomen Pankki 200 vuotta II, Parlamentin Pankki*, Otava, Helsinki.
- Leppänen, S. (2009), ”Talousneuvoston roolista talouspolitiikassa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 105: 75–88.
- Oksanen, H. (2017), ”Euro ja Suomi politiikan ja talousoppien valossa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 113: 183–205.
- Paunio, J. J. (1977), ”Talouden häiriötilat ja politiikan paineet”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 73: 167–183.
- Suvanto, A. ja Vesikansa J. (2002), *O-ryhmä: Modernismi talouspolitiikassa ja taloustieteessä*, Gaudeamus, Helsinki.
- Wahlroos, B. (2020), *Barrikadeilta pankkimaailmaan, Eräänlaiset päiväkirjat 1951–2002*, Otava, Helsinki.